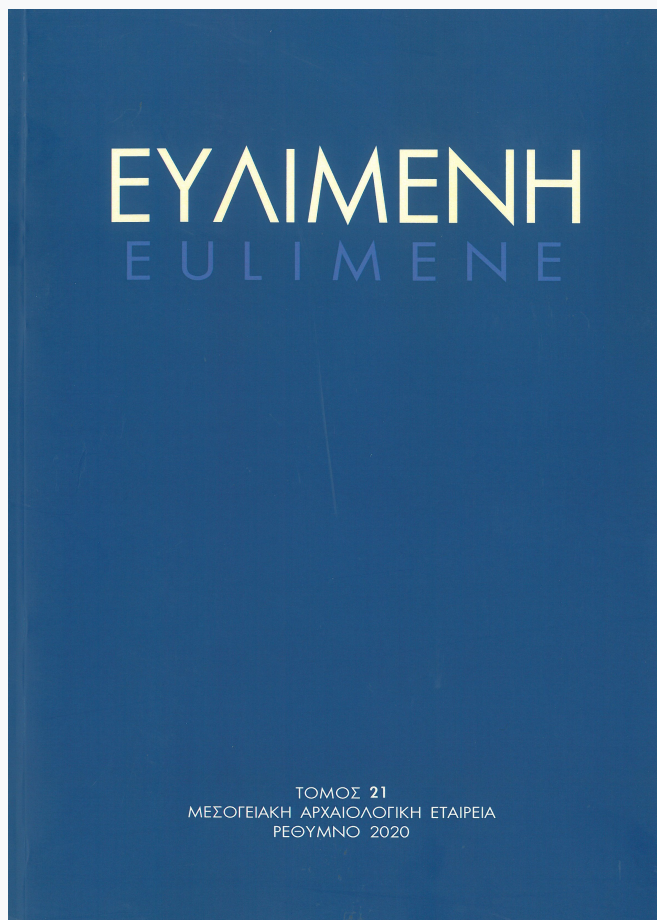

EULIMENE

Vol 21 (2020)

EULIMENE 21 (2020)

Σχόλια σε τιμητική επιγραφή από τη Λύττο

Κωνσταντίνος Ι. Χαλκιαδάκης

doi: [10.12681/eul.32713](https://doi.org/10.12681/eul.32713)

ΕΥΛΙΜΕΝΗ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ,
ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ, ΤΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΠΥΡΟΛΟΓΙΑ

Τόμος 21
Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία
Ρέθυμνο 2020

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Π. Μανουσάκη 5–Β. Χάλη 8
GR 741 00–Ρέθυμνο

Χατζηχρήστου 14
GR 117 42–Αθήνα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ–ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Δρ. Νίκος Λίτινας (Ρέθυμνο)
Καθ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης (Ρόδος)

ΒΟΗΘΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ

Δρ. Δήμητρα Τσαγκάρη (Αθήνα)
Δρ. Nicholas Salmon (London)
Μαρία Αχιολά (Ρόδος)

PUBLISHER
MEDITERRANEAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

P. Manousaki 5–V. Chali 8
GR 741 00–Rethymnon

Chatzichristou 14
GR 117 42–Athens

PUBLISHING DIRECTORS, EDITORS-IN-CHIEF

Dr. Nikos Litinas (Rethymnon)
Prof. Manolis I. Stefanakis (Rhodes)

ASSISTANTS TO THE EDITORS

Dr. Dimitra Tsangari (Athens)
Dr. Nicholas Salmon (London)
Maria Achiola (Rhodes)

ΕΥΛΙΜΕΝΗ
EULIMENE 2020
ISSN: 1108–5800

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ομ. Καθ. Πέτρος Θέμελης (Ρέθυμνο)
Ομ. Καθ. Νίκος Σταμπολίδης (Ρέθυμνο)
Ομ. Καθ. Alan W. Johnston (Λονδίνο)
Καθ. Mariusz Mielczarek (Łódź)
Καθ. Άγγελος Χανιώτης (Princeton)
Καθ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης (Ρόδος)
Δρ. Ιωάννης Τουράτσογλου (Αθήνα)
Δρ. Νίκος Λίτινας (Ρέθυμνο)
Καθ. Αναγνώστης Αγγελαράκης (Adelphi)
Καθ. Σταύρος Περεντίδης (Αθήνα)
Καθ. François de Callataÿ (Paris)
Καθ. Maria Chiara Monaco (Potenza)
Δρ. Marco Fressura (Rome)
Δρ. Marco Vespa (Fribourg)

ADVISORY EDITORIAL BOARD

Em. Prof. Petros Themelis (Rethymnon)
Em. Prof. Nikos Stampolidis (Rethymnon)
Em. Prof. Alan W. Johnston (London)
Prof. Mariusz Mielczarek (Łódź)
Prof. Angelos Chaniotis (Princeton)
Prof. Manolis I. Stefanakis (Rhodes)
Dr. Ioannis Touratsoglou (Athens)
Dr. Nikos Litinas (Rethymnon)
Prof. Anagnostis Agelarakis (Adelphi)
Prof. Stavros Perentidis (Athens)
Prof. François de Callataÿ (Paris)
Prof. Maria Chiara Monaco (Potenza)
Dr. Marco Fressura (Rome)
Dr. Marco Vespa (Fribourg)

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ είναι ένα διεθνές επιστημονικό περιοδικό με κριτές που περιλαμβάνει μελέτες στην Κλασική Αρχαιολογία, την Επιγραφική, τη Νομισματική και την Παιρρολογία εστιάζοντας στον Ελληνικό και Ρωμαϊκό κόσμο της Μεσογείου από την Υστερομινωϊκή / Υπομινωϊκή / Μυκηναϊκή εποχή (12^{ος} / 11^{ος} αι. π.Χ.) έως και την Ύστερη Αρχαιότητα (5^{ος} / 6^{ος} αι. μ.Χ.).

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ περιλαμβάνει επίσης μελέτες στην Ανθρωπολογία, Παλαιοδημογραφία, Παλαιοπεριβάλλον, Παλαιοβοτανολογία, Ζωοαρχαιολογία, Αρχαία Οικονομία και Ιστορία των Επιστημών, εφόσον αυτές εμπίπτουν στα προαναφερθέντα γεωγραφικά και χρονικά όρια. Ευρύτερες μελέτες στην Κλασική Φιλολογία και Αρχαία Ιστορία θα γίνονται δεκτές, εφόσον συνδέονται άμεσα με μία από τις παραπάνω επιστήμες.

Παρακαλούνται οι συγγραφείς να λαμβάνουν υπόψη τους τις παρακάτω οδηγίες:

1. Οι εργασίες υποβάλλονται στην Ελληνική, Αγγλική, Γερμανική, Γαλλική ή Ιταλική γλώσσα. Κάθε εργασία συνοδεύεται από μια περίληψη περίπου 250 λέξεων στην αγγλική ή σε γλώσσα άλλη από εκείνη της εργασίας.
2. Συντομογραφίες δεκτές σύμφωνα με το *American Journal of Archaeology, Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets, ASP*.
3. Οι εικόνες πρέπει να υποβάλλονται σε μορφή αρχείου .jpg ή .tiff και σε ανάλυση τουλάχιστον 1,200 dpi (dots per inch) προκειμένου για γραμμικά σχέδια και 400 dpi για ασπρόμαυρες εικόνες (στην κλίμακα του γκρι). Όλα τα εικονογραφικά στοιχεία πρέπει να είναι αριθμημένα σε απλή σειρά.
4. Οι εργασίες υποβάλλονται ηλεκτρονικά στις ακόλουθες διευθύνσεις: litinasn@uoc.gr και stefanakis@rhodes.aegean.gr.

Είναι υποχρέωση του κάθε συγγραφέα να εξασφαλίζει γραπτή άδεια για την αναπαραγωγή υλικού που έχει δημοσιευτεί αλλού ή είναι αδημοσίευτο.

Οι συγγραφείς θα λαμβάνουν ανάτυπο της εργασίας τους ηλεκτρονικά σε μορφή αρχείου .pdf και έναν τόμο του περιοδικού.

Συνδρομές – Συνεργασίες – Πληροφορίες:

Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία

Δρ. Νίκος Λίτινας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλολογίας, Ρέθυμνο – GR 74100 (litinasn@uoc.gr)

Καθ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Ρόδος – GR 85132

(stefanakis@rhodes.aegean.gr)

web: <http://www.eulimene.eu/>

EULIMENE is an international refereed academic journal which hosts studies in Classical Archaeology, Epigraphy, Numismatics, and Papyrology, with particular interest in the Greek and Roman Mediterranean world. The time span covered by EULIMENE runs from the Late Minoan / Sub Minoan / Mycenaean period (12th / 11th cent. BC) through to the Late Antiquity (5th / 6th cent. AD).

EULIMENE will also welcome studies on Anthropology, Palaeodemography, Palaeo-environmental, Botanical and Faunal Archaeology, the Ancient Economy and the History of Science, so long as they conform to the geographical and chronological boundaries noted. Broader studies on Classics or Ancient History will be welcome, though they should be strictly linked with one or more of the areas mentioned above.

It will be very much appreciated if contributors consider the following guidelines:

1. Contributions should be in either of the following languages: Greek, English, German, French or Italian. Each paper should be accompanied by a summary of about 250 words in one of the above languages, either in English or in other than that of the paper.
2. Accepted abbreviations are those of *American Journal of Archaeology, Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets, ASP*.
3. Illustrations should be submitted in .jpg or .tiff format of at least 1,200 dpi (dots per inch) for line art and 400 dpi for halftones (grayscale mode) resolution. All illustrations should be numbered in a single sequence.
4. Please submit your paper to: litinasn@uoc.gr and stefanakis@rhodes.aegean.gr.

It is the author's responsibility to obtain written permission to quote or reproduce material which has appeared in another publication or is still unpublished.

Offprint of each paper in .pdf format, and a volume of the journal will be provided to the contributors.

Subscriptions – Contributions – Information:

Mediterranean Archaeological Society

Dr. Nikos Litinas, University of Crete, Department of Philology, Rethymnon – GR 74100 (litinasn@uoc.gr)

Prof. Manolis I. Stefanakis, University of the Aegean, Department of Mediterranean Studies, Rhodes – GR

85132 (stefanakis@rhodes.aegean.gr)

web: <http://www.eulimene.eu/>

Περιεχόμενα
EYΛIMENH 21 (2020)

List of Contents
EULIMENE 21 (2020)

Περίληψεις / Summaries / Zusammenfassungen / Sommaires / Riassuntivi

Στέλλα Σπαντιδάκη – Μανόλης Ι. Στεφανάκης – Ιωάννης Π. Μπαρδάνης, Ο πολεμικός ροδιακός στόλος και τα υφάσματα του τυπικού εξοπλισμού του ναυτικού της ελληνιστικής Ρόδου1

Ioannis N. Bellas, Arrowheads from ancient Pella: A weapon as a tool or a tool as a weapon? 65

N. Vogeikoff-Brogan, The lamps from the sanctuary of Hermes and Aphrodite at Syme Viannou, Crete 101

Angelos Chaniotis, Too shameless, even for the gutters! Prostitutes in Tralleis..... 151

Κωνσταντίνος Ι. Χαλκιαδάκης, Σχόλια σε τιμητική επιγραφή από τη Λύττο..... 155

Βιβλιοκρισία – Book Review

Mariusz Mielczarek – Manolis I. Stefanakis, *Rhodes: The Ancient and Medieval Monuments in 1882-1884 and Count Karol Lanckoronski*. Warsaw: Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences, 2019. 1 Τομ., 176 σελ., 106 φωτογραφίες. ISBN 978-83-953153-4-3 PL. **(Ευαγγελία Δήμα)** 159

Conference Review

“Pontic Region and Rhodes in Antiquity. Personal, Economic and Cultural Relations”, International Conference, Łódź, Poland, 11-12 December 2018
(Mariusz Mielczarek) 163

Περιλήψεις / Summaries / Zusammenfassungen /

Sommaires / Riassunti

Στέλλα Σπαντιδάκη – Μανόλης Ι. Στεφανάκης – Ιωάννης Π. Μπαρδάνης, Ο πολεμικός ροδιακός στόλος και τα υφάσματα του τυπικού εξοπλισμού του ναυτικού της ελληνιστικής Ρόδου, *EYAIMENH* 21 (2020), 1-64.

The Rhodian military fleet and the textiles of the standard equipment of the navy of Hellenistic Rhodes. The island of Rhodes is one of the Greek islands with the longest naval tradition and the Rhodian navy of the Hellenistic period was the most powerful Greek navy after the Athenian one. This paper presents the results of a research project, entitled HISTIA, studying the production, maintenance, and administration of a neglected area of research, namely the sails, rope and any textile equipment needed for the military ships of Rhodes. By focusing on this previously unstudied field of naval studies, this project, not only aims at breaching a significant research gap, but also establishes a new field of textile archaeology that studies textiles intended for the ships, bringing together the fields of ancient history, naval history, and textile archaeology.

Based on similar studies carried out for the Athenian navy, as well as research on the naval power of Rhodes, HISTIA project investigates evidence and research questions related to the types of ships used in Classical and Hellenistic Rhodes, the facilities of the Rhodian harbors, the maritime networks of Rhodes and the navy stations, and the ship's equipment in textiles and rope; the basic type of ship being the trireme, a significant source of information for the establishment of the requirements in textiles and rope were the naval catalogues of Piraeus listing the triremes and their equipment. The project also studies the materials required for this production, the possibility of local cultivation, as well as the trade of raw materials and finished products; similarly, the production process, information about workshops, workforce, as well as different trades necessary to meet the constant requirements of the navy in textiles and rope. Moreover, as was also the case in Athens, in Rhodes too this material required constant and specific maintenance in storehouses with special conditions in order to be safely stored and be useful for a long period of time.

Ioannis N. Bellas, Arrowheads from ancient Pella: A weapon as a tool or a tool as a weapon?, *EYAIMENH* 21 (2020), 65-100.

Αιχμές βελών από την αρχαία Πέλλα: ένα όπλο ως εργαλείο ή ένα εργαλείο ως όπλο; Οι αιχμές βελών τόξου αποτελούν ένα θέμα από το οποίο μπορεί κανείς να αντλήσει ενδιαφέροντα στοιχεία που αφορούν τη χρήση του τόξου γενικότερα. Από την πρωτεύουσα των αρχαίων Μακεδόνων, την Πέλλα, προέρχεται ένα σύνολο 50 αιχμών, το οποίο είναι ικανό για την εξαγωγή συμπερασμάτων που αφορούν σε όψεις της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής των κατοίκων της. Στη συγκεκριμένη εργασία, αφού πρώτα παρουσιάζεται η τυπολογία και η κατανομή των αιχμών σε κατηγορίες, οι οποίες ερευνώνται ως προς την προέλευση και το χρονικό εύρος της χρήσης τους, στη συνέχεια γίνονται προσπάθειες ερμηνείας της παρουσίας τους. Σε μια περιοχή όπως η αρχαία Πέλλα, η οποία δεν πολιορκήθηκε και δεν λεηλατήθηκε κατά τη διάρκεια της ιστορίας της, οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις της χρήσης των αιχμών οδηγούν στην αναζήτηση

πτυχών της ιδιωτικής ζωής των κατοίκων της: από το κυνήγι, την ασφάλεια και την προστασία τους και από την παρουσία μισθοφόρων, μέχρι την άσκηση των νέων στην τοξευτική στα γυμνάσια.

N. Vogeikoff-Brogan, The lamps from the sanctuary of Hermes and Aphrodite at Syme Viannou, Crete, *EYAIMENH* 21 (2020), 101-150.

Οι λύχνοι από το ιερό του Ερμή και της Αφροδίτης στη Σύμη Βιάννου, Κρήτη. Η παρούσα μελέτη εξετάζει το σύνολο των λύχνων που βρέθηκαν στο Κτήριο C-D του Ιερού του Ερμή και της Αφροδίτης στη Σύμη Βιάννου. Εκτός από λίγους λύχνους των ύστερων ελληνιστικών χρόνων, η πλειοψηφία των λύχνων χρονολογείται από τον 1^ο έως τον 3^ο αι. μ.Χ. Από τη μελέτη της εικονογραφίας δεν προκύπτει άμεση σύνδεση των διακοσμητικών θεμάτων τους με τη λατρεία των δύο θεοτήτων. Ελάχιστοι λύχνοι που χρονολογούνται στον 6^ο-7^ο αι. μ.Χ., βρέθηκαν κοντά στη πηγή στα ανατολικά του ανασκαφικού χώρου, συνδέονται με την κατασκευή σύγχρονου βυζαντινού ναϊδρίου, αλλά και με τη συνεχή ιερότητα του χώρου κατά τη χριστιανική περίοδο.

Angelos Chaniotis, Too shameless, even for the gutters! Prostitutes in Tralleis, *EYAIMENH* 21 (2020), 151-154.

Εξαιρετικά άσεμνο, ακόμη και για τους οχετούς! Πορνεία στις Τράλλεις. Μια νέα επιγραφή από τις Τράλλεις, σπάνιο δείγμα ρυθμίσεων για την προστασία της ηθικής, αναφέρει μέτρα κατά των εκπορνευομένων ανδρών και γυναικών. Σύμφωνα με τη συμπλήρωση που προτείνεται για ένα αποσπασματικά σωζόμενο χωρίο, οι νόμοι των Τράλλεων απαγόρευαν την παρουσία πορνών στις παρυφές των δρόμων, «ώστε η σεμνότητα της πόλης να μην ενοχλείται ούτε καν μέχρι τους οχετούς». Η συμπλήρωση αυτή στηρίζεται σε αρχαία κείμενα που συσχετίζουν τους οχετούς με ανηθικότητα. Αυτό το έντονα ρητορικό κείμενο χρησιμοποιεί το αίσθημα της αηδίας ως όπλο ηθικής καταδίκης.

Κωνσταντίνος Ι. Χαλκιαδάκης, Σχόλια σε τιμητική επιγραφή από τη Λύττο, *EYAIMENH* 21 (2020), 155-158.

Comments on an honorary inscription from Lyttos. This article reexamines an honorary inscription from Lyttos (*I.Cret.* I xviii 50), first published by the Italian archaeologist and epigraphist Federico Halbherr, without further comments. However, based on some stereotypical expressions and the drawing of the inscription, we could date it to the reign of Trajan and make some assumptions concerning the identity of the *protokosmos* mentioned in the inscription.

ΣΧΟΛΙΑ ΣΕ ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΠΟ ΤΗ ΛΥΤΤΟ¹

Από την πόλη της Λύττου προέρχεται σημαντική σειρά τιμητικών επιγραφών για τους Ρωμαίους αυτοκράτορες και τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας· χαραγμένες στα βάθρα αγαλμάτων δίνουν τα ονόματα των πρωτοκόσμων της πόλης.² Μία από αυτές δημοσιεύθηκε το 1896 από τον Federico Halbherr με αυτή τη μορφή:³

.....
[. . . . τῶ(ι) τῆς]
οἰ]κ[ουμένης
κτί]στη(ι) Λυ[ττί-
ων] ἢ [π]όλ[ις
δ]ι[ὰ πρωτοκόσ-
μου] Κλ
. . . ους.

Όπως σημειώνει ο Halbherr, δεν σώζονται τα ονόματα ούτε του αυτοκράτορα ούτε του πρωτοκόσμου. Η επιγραφή αναδημοσιεύθηκε από την M. Guarducci στις *I.Cret.* I xviii 50, με αυτή τη μορφή:

¹ Θα ήθελα να ευχαριστήσω και από τη θέση αυτή τον κ. Άγγελο Χανιώτη για την πολύτιμη βοήθειά του και τις χρήσιμες συμβουλές του. Ευχαριστίες οφείλω και στην κ. Ιαρία Συμακάκη, υπεύθυνη του αρχείου της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών, για τις πληροφορίες που μου έδωσε σχετικά με τα taccuini Halbherr.

² *I.Cret.* I xviii 15-50 (οι 44 και 49 είναι επιστώλια), 63 (;), *SEG XXXVI* 815bis (και *XLII* 814), *XXXVII* 753 (και *XLII* 811), *XL* 777a (και *XLII* 810), *XL* 777b (και *XLII* 813), *XLII* 812, *LV* 998ter.

³ Halbherr 1896, σελ. 546, αρ. 5. Η επιγραφή έχει καταγραφεί στο Taccuino 18, σελ. 23-5, αρ. 18. Στο αρχείο της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών υπάρχει μία αδημοσίευτη σειρά χειρόγραφων σημειωματαρίων με τίτλο *Iscrizioni Cretesi*, τα οποία έγραψε ο Federico Halbherr και οι συνεργάτες του στο διάστημα 1884-1937 και είναι γνωστά ως taccuini Halbherr. Τα taccuini περιλαμβάνουν τοπογραφικές περιγραφές, ανασκαφικά σχόλια, ταξιδιωτικές εντυπώσεις, μεταγραφές και απόγραφα επιγραφών, οι οποίες και δημοσιεύθηκαν από την Margherita Guarducci στις *Inscriptiones Creticae*. Τα περισσότερα από τα taccuini είναι ελεύθερα προσβάσιμα στο διαδίκτυο στη διεύθυνση: <https://www.scuoladiatene.it/biblioteca-archivi/archivi.html>, πρόσβαση Δεκέμβριος 2020. Για τα taccuini Halbherr και την ιστορία της αρχαιολογικής έρευνας στη Λύττο, βλ. Kotsonas 2019.

 [--- τῶ τῆς]
 ο]ίκουμέ[νης
 κτί]στη Λυ[ττί-
 ων] ἢ πόλ[ις
 δι]ἄ πρωτοκόσ-
 5 μου] Κλ ---
 ---]ους.

Ωστόσο, ορισμένες στερεότυπες εκφράσεις και το σχέδιο της επιγραφής επιτρέπουν την ταύτιση του αυτοκράτορα και ίσως τη συμπλήρωση του ονόματος του πρωτοκόσμου. Η έκφραση [--- τῶ τῆς | ο]ίκουμέ[νης | κτί]στη, που απαντά σε άλλες 12 τιμητικές επιγραφές της Λύττου για τον Τραϊανό,⁴ δεν χρησιμοποιείται στην Κρήτη για κανέναν άλλο αυτοκράτορα. Ο ίδιος τιμητικός προσδιορισμός για τον Τραϊανό συναντάται και σε επιγραφή από τη Χερσόνησο (*I.Cret.* I vii 29, στ. 2-3: τῶ κτίσ[τη τῆς οἰ]κουμένης). Αν και ο ίδιος τίτλος αποδίδεται και στον Αδριανό σε τιμητικές επιγραφές άλλων περιοχών,⁵ στην Κρήτη (Λύττο και Χερσόνησο) μαρτυρείται μόνο για τον Τραϊανό. Τον Αδριανό μπορούμε να τον αποκλείσουμε και για έναν πρόσθετο λόγο. Στη Λύττο, οι τιμητικές επιγραφές για τον Τραϊανό έχουν το όνομά του στη δοτική.⁶ Αντίθετα, όλες οι τιμητικές επιγραφές για τον Αδριανό έχουν το όνομά του στην αιτιατική.⁷ Έτσι η συμπλήρωση του ονόματος του Τραϊανού μπορεί να θεωρηθεί βέβαια.

Έχοντας προσδιορίσει το χρονικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η επιγραφή θα προσπαθήσουμε να ταυτίσουμε τον πρωτόκοσμο. Από τη Λύττο διαθέτουμε χρονολογημένες επιγραφές της βασιλείας του Τραϊανού με τα ονόματα των πρωτοκόσμων για τα έτη 106/7–108/9 και 111/2–116/7.⁸ Στο σχέδιο του Halbherr στους στ. 5–6, στους οποίους βρίσκονται το όνομα και το πατρώνυμο του πρωτοκόσμου, σώζονται κάποια ίχνη γραμμάτων που δεν ταιριάζουν με το όνομα κανενός από τους μέχρι τώρα γνωστούς πρωτοκόσμους. Επομένως, αυτή η επιγραφή χρονολογείται στην περίοδο 98/9–105/6 ἢ

⁴ *I.Cret.* I xviii 17, 19, 21, 22, 23, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 39. Στις *I.Cret.* I xviii 32 και 33, ο τίτλος έχει τη μορφή: τὸν τῆς οἰκουμένης κτίστην.

⁵ *IG VII* 1840, Θεοσιπές, στ. 4–5: σωτήρι καὶ κτίστη[ι] | τῆς οἰκουμένης. *IG XII.5.741*, Ἄνδρος, στ. 1–3: σωτήρι καὶ | κτίστη τῆς | οἰκουμένης. *IG XII.5.742*, Ἄνδρος, στ. 1–3: σωτήρι | [κα]ὶ κτίστη τῆς | οἰκουμένης. *IG XII.5.743*, Ἄνδρος, στ. 1–3: σωτήρι καὶ | κτίστη τῆς | οἰκουμένης. *IG XII.5.744*, Ἄνδρος, στ. 1–4: σωτήρι καὶ | {καὶ} κτίστη | τῆς οἰκουμένης. *IG XII.5.745*, Ἄνδρος, στ. 1–4: σωτήρι καὶ | κτίστη τῆς | οἰκουμένης. *IG XII.5.746*, Ἄνδρος, στ. 1–3: σωτήρι καὶ | κτίστη τῆς | οἰκουμένης. *IG XII Suppl.* 273, Ἄνδρος, στ. 1–3: [σωτήρι καὶ] | κτίστη τῆς οἰκουμένης. Πετρόχειλος 2010, αρ. 81, στ. 1–3: σωτήρι κα[ι] | κτίστη τῆς [οἰ]κουμένη[ς]. αρ. 82, στ. 1–3: [σ]ωτήρι | [κα]ὶ κτίστη τῆς | οἰκουμένη[ς]. αρ. 83, στ. 1–3: σωτήρι καὶ | κτίστη τῆς | οἰκουμένης. *SEG III* 425, Θρόνιον, στ. 1–3: [σωτῆ]ρα καὶ κτίστην | [τῆ]ς οἰκουμένης. *SEG XXXVII* 1304, Ιεράπολις Κιλικίας, στ. 6–8: [σω]τήρα καὶ κτίστη[ν] | τῆς οἰκουμένη[ς]. Στις επιγραφές αυτών των περιοχών παρατηρείται ότι ο τίτλος κτίστης τῆς οἰκουμένης, συνοδεύεται πάντοτε από τον τίτλο σωτήρ.

⁶ *I.Cret.* I xviii 17, 19, 21, 22, 23, 27, 28, 29, 30, 39.

⁷ *I.Cret.* I xviii 40, 41, 42, *SEG XXXVII* 753 (καὶ *XLII* 811), *XL* 777a (καὶ *XLII* 810), *XLII* 812. Η *I.Cret.* I xviii 44 είναι στην ονομαστική, αλλά δεν είναι τιμητική επιγραφή· βλ. Chaniotis 2013, σελ. 64.

⁸ *I.Cret.* I σελ. 192. Paluchowski 2005, σελ. 82-92.

109/10–110/1 και όσον αφορά την ταυτότητα του πρωτοκόσμου μόνον ορισμένες υποθέσεις μπορούν να γίνουν. Δυστυχώς ο αριθμός των γραμμάτων ανά στίχο δεν μπορεί να υπολογισθεί. Είναι πολύ πιθανό να μην αρχίζουν όλοι οι στίχοι από το αριστερό περιθώριο του λίθου, αλλά τα γράμματα να είναι στοιχισμένα στο κέντρο. Κατά συνέπεια, ο αριθμός των γραμμάτων κάθε στίχου ποικίλει· στον στίχο 1 είναι 10, στον στίχο 3 είναι 8, ενώ στους στίχους 2 και 4 είναι 11. Επίσης δεν καταλαμβάνουν όλα τα γράμματα τον ίδιο χώρο· το Ι είναι πολύ στενότερο από ένα Μ.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι όταν οι πρωτόκοσμοι δεν είχαν το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη, στις επιγραφές αναγράφονται το όνομα και το πατρώνυμο (π.χ. Λουκιανός Μενάνδρου).⁹ Όταν έχουν το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη, τότε αναφέρονται τα *tria nomina* –*praenomen, nomen gentile* και *cognomen* (π.χ. Τίτος Φλαούιος Κωμάστας)– χωρίς πατρώνυμο.¹⁰ Εξαιρέσεις, με αναφορά του πατρωνύμου, αποτελούν τιμητική επιγραφή για τη Σαβείνα στα χρόνια που διετέλεσε πρωτόκοσμος ο Τίτος Φλάβιος Κλήσιππος, υιός του Διοτέλους (*SEG XXXVI 815bis*) και ίσως τιμητική επιγραφή για τον Αδριανό στα χρόνια του Τίτου Φλαουίου Κουρνίου, υιού του Διοτέλους (*I.Cret. I xviii 40*).¹¹ Η αποκατάσταση των στ. 4–6, βασισμένη στην *SEG XXXVI 815bis*, στη μορφή [Δ]ι[ά] πρωτοκόσμου | Τι(του) Φλα(βίου) | Κλ[ησι]π[που] | Διοτέ[λ]ους, θα ήταν συμβατή με τα ίχνη των γραμμάτων, αλλά θα πρέπει να απορριφθεί, γιατί σε αυτή την περίπτωση η επιγραφή θα τιμούσε τον Αδριανό.

Ωστόσο, τα ίχνη των γραμμάτων οδηγούν σε μία άλλη υπόθεση: στον στ. 5, μετά τα ΚΛ ακολουθεί ένα κενό περίπου δύο γραμμάτων και στη συνέχεια διακρίνονται δύο κάθετες κεραίες. Οι κάθετες κεραίες θα μπορούσαν να ανήκουν σε ένα Μ. Λαμβάνοντας υπόψη τα μαρτυρούμενα ονόματα στη Λύττο,¹² θα μπορούσαμε να συμπληρώσουμε Κλ[ευ]μ[ενίδα]. Η συμπλήρωση του πατρωνύμου είναι δυσκολότερη, δεδομένου ότι αρκετά ονόματα που μαρτυρούνται για Λύττιους σχηματίζουν γενική σε -ους: Άγαθοκλέους, Διομήδους, Διοτέλους, Έμπεδοκλέους, Έπικράτους, Εύμένους, Λασθένους, Μενοκράτους (αλλά και Μενοκράτιος), Σωσικλέους και Σωτέλους. Ορισμένα είναι πολύ μεγάλα για τον διαθέσιμο χώρο, ενώ από εκείνα με μικρό αριθμό γραμμάτων (Διομήδης, Διοτέλης, Εύμένης, Λασθένης, Σωτέλης) μόνο το Διοτέλης μαρτυρείται για μέλος κάποιας από τις εξέχουσες οικογένειες της Λύττου αυτή την περίοδο. Διοτέλης είναι το όνομα του πατέρα των πρωτοκόσμων Κουρνίου και Κλησιππου επί βασιλείας Αδριανού (βλ. πιο πάνω) και το όνομα αγορανόμου στην τιμητική επιγραφή *I.Cret. I xviii 58*. Γι' αυτό προτείνεται η συμπλήρωση [Διοτέλ]ους.

Μία υποθετική αποκατάσταση της επιγραφής, χωρίς να είναι απολύτως βέβαιος ο χωρισμός των στίχων, έχει ως εξής:

⁹ *I.Cret. I xviii 18, 19, 20, 21, 41, 42, 43, 45, 46, SEG XXXVII 753* (και *XLII 811*), *XL 777a* (και *XLII 810*), *XL 777b* (και *XLII 813*).

¹⁰ *I.Cret. I xviii 22-39*.

¹¹ Χανιώτης 1986· Chaniotis και Rethemiotakis 1992.

¹² *I.Cret. I* σελ. 327-331. Για τα ονόματα της Λύττου βλ. και http://clas-igpn2.classics.ox.ac.uk/cgi-bin/igpn_search.cgi?placecode=LGPN_10540&style=, πρόσβαση Δεκέμβριος 2020.

[Αὐτοκράτορι]
 [Καίσαρι Θεοῦ]
 [Νερούα υἱῶ]
 [Νερούα Τραῖα]-
 [νῶ Σεβαστῶ]
 [Γερμανικῶ --]
 [- - - - -]
 [- - - - - τῶ τῆς]
 [ο]ικουμέ[νης]
 [κτί]στη Λυ[ττί]-
 [ων] ἢ πόλ[ις]
 4 [δ]ι[ὰ πρωτοκόσ]-
 [μου] Κλ[ευ]μ[ενίδα]
 [Διοτέλ]ους vacat

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Chaniotis, A. (2013) Hadrian, Diktynna, the Cretan Koinon, and the Roads of Crete. A New Milestone from Faneromeni (Crete), στο W. Eck, B. Fehér και P. Kovács (επιμ.), *Studia Epigraphica in memoriam Géza Alföldy*, Bonn, 59–68.
- Chaniotis, A. και Rethemiotakis, G. (1992) Neue Inschriften aus dem kaiserzeitlichen Lyttos, Kreta, *Tyche* 7, 27–38.
- Guarducci, M. (1935) *Inscriptiones Creticae I*, Roma.
- Halbherr, F. (1896) Cretan Expedition. 1. Inscriptions from Various Cretan Cities, *AJA* 11.4, 539–601.
- Kotsonas, A. (2019) Politics, Research Agendas and Abortive Fieldwork Plans over Lyktos, Crete: A History of Archaeological Research, *ABSA* 114, 399–443.
- Pałuchowski, A. (2005) *Fastes des protocosmes des cités crétoises sous le Haut Empire*, Wrocław.
- Πετρόχειλος, Ν. (2010) *Συμβολές στην ιστορία και προσωπογραφία της αρχαίας Άνδρου. Επιγραφικές και φιλολογικές μαρτυρίες*, Άνδρος.
- Χανιώτης, Ά. (1986) Τιμητική επιγραφή της Σαβίνας από τη Λύττο, *Κρητικά Χρονικά* 26, 82–88.

Κωνσταντίνος Ι. Χαλκιαδάκης
 Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
 Πανεπιστήμιο Κρήτης
 ia5753@ia.uoc.gr